

TRŽENJSKI IN ORGANIZACIJSKI VPLIVI NA RAZVOJ KNJIŽNEGA ZALOŽNIŠTVA IN NA KNJIŽNO PREVAJANJE

Miha Kovač
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

V tem poglavju bomo na kratko orisali razvoj založništva v Sloveniji v socialistični dobi in ga primerjali z razvojem v svetu, pri čemer nas bo posebej zanimalo, kako se je v založbah spreminjal način programskega odločanja, seveda s posebnim ozirom na prevodna dela. Pri tem smo pustili ob strani politične pritiske na oblikovanje in delovanje založništva, ki so opisani v poglavjih *Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji* in *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*, ter se osredotočili predvsem na tehnološke in trženjsko-organizacijske spremembe v delovanju založništva. Za celovit vtis o razvoju založništva v socialistični dobi je seveda treba brati vsa tri poglavja skupaj.

1.1 Založniška dejavnost na Zahodu

Izhodišče našega razmisleka je, da so v zahodni civilizaciji na odnos do prevajanja in na število prevodnih del na splošnem knjižnem trgu vplivali trije znotrajzaložniški dejavniki: velikost knjižnega trga, razvoj tiskarske tehnologije in spremembe v založniški in poslovni kulturi. Najprej pa nekaj terminoloških pojasnil.

S splošnim knjižnim trgom opisujemo knjižno produkcijo, namenjeno prostočasnemu branju. Knjige na tem trgu praviloma izhajajo na tržnih osnovah, z občasnimi subvencijami države ali nevladnih organizacij. Na razvitih knjižnih trgih so založbe, ki izdajajo tovrstne knjige praviloma v zasebni lasti. Na tem trgu izide ogromna večina prevodnih del.

Izobraževalno založništvo izdaja učbenike, delovne zvezke in druge učne pripomočke, ki se uporabljajo v primarnem in sekundarnem izobraževanju, na večjih

knjižnih trgih pa izobraževalni založniki izdajajo tudi učbenike za rabo na univerzah. Ker so učbeniki tradicionalno vezani na kurikule, ki se razlikujejo od države do države, v izobraževalnem založništvu praviloma ni prevodov. Na razvitih knjižnih trgih so tudi tovrstne založbe praviloma v zasebni lasti, njihova uspešnost pa je premo sorazmerna s tržnim deležem in višino dobička.

Znanstveno založništvo ima vsaj v Evropi dva obraza: ogromna večina raziskovalcev objavlja članke v indeksiranih znanstvenih časopisih, ki so praviloma v lasti nekaj velikih založniških korporacij, ki se uvrščajo med največja založniška podjetja na svetu (več o tem Thompson 2005). Agresivna politika teh založb je (v skladu s sistemi napredovanj na univerzah, ki zahtevajo objave predvsem v tovrstnih revijah, in načini evalvacij znanstvene uspešnosti v Evropi in ZDA) v zadnjih petdesetih letih minimalizirala izdajanje znanstvenih monografij in jih skoraj v celoti nadomestila z znanstvenimi časopisi (Thompson 2005). Monografije so postale osrednja domena predvsem manjših univerzitetnih založb in univerzitetnih založb na manjših trgih, s skoraj desetkrat manjšimi nakladami kot nekoč (van der Weel 2015). V zadnjih dveh desetletjih tudi tovrstne univerzitetne založbe začenjajo izdajati znanstvene časopise v angleščini (na primer: <https://www.journals.vu.lt/Semiotika>), nekatere pa v angleščini sistematično izdajajo tudi monografije (denimo <https://en.unipress.dk/bogserier/>). Prevodov je v tovrstnem založništvu razmeroma malo, saj tudi »lokalni« avtorji vse pogosteje pišejo knjige v angleščini.

Ker se v tem besedilu posvečamo predvsem literarnemu prevodu, nas bo zanimal le splošni založniški trg.

Kar zadeva zastopanost prevodov na določenem knjižnem trgu, načeloma velja, da je število prevodov obratno sorazmerno z njegovo velikostjo: manjši kot je trg, večji je odstotek prevodov. Tu se srečamo s kompleksno igro ponudbe in povpraševanja: po eni strani s prevodi zadostimo potrebam po knjižnem žanru in vsebini, ki jih na določenem trgu ni, po drugi strani pa literarni agenti s svojimi agresivnim trženjskimi pristopi spodbujajo nove in nove prevode in s tem na sprejemnih trgih soustvarjajo nove bralne potrebe (Diversity Reports b. d.; Vimr 2020). Tako se denimo odstotek prevodov na slovenskem ali islandskem trgu v zadnjem desetletju giblje od 30 do 40 %, na ameriškem ali britanskem pa pri leposlovnih delih vsako leto s precejšnjo muko doseže en odstotek, na celotnem trgu pa se giblje okoli treh odstotkov (Three Percent b. d.).

1.2 Kazalniki velikosti knjižnega trga

Velikosti knjižnega trga seveda ne opredeljuje le število prebivalcev določene države: odločilni dejavniki so razširjenost jezika, ki ga v določeni državi govorijo, družbena razvitost, stopnja izobraženosti prebivalstva, kulturna tradicija ter razvitost knjižne in druge medijske infrastrukture. Kot so na primer pokazale raziskave sodobnih knjižnih

trgov, v družbah z bruto dohodkom nižjim od 5000 dolarjev na prebivalca praktično ni knjižne kulture, potem ko se BDP na prebivalca dvigne nad 15.000 dolarjev, pa družbena razvitost na knjižno-bralne navade ne vpliva več in postanejo odločilni drugi, kulturni in jezikovni dejavniki (Kovač 2008; Kovač idr. 2017). Avstrija in Češka imata na primer podobno število prebivalcev, a je zaradi jezika avstrijski knjižni trg praktično del bistveno večjega nemškega knjižnega trga, saj evropska zakonodaja omogoča prost pretok knjig iz enega trga na drugega. Posledično na Češkem izide več knjižnih naslovov – in s tem tudi prevodov – kot v Avstriji, saj se avstrijski trg v veliki meri napaja s knjigami, uvoženimi iz Nemčije (več o tem *The Book Sector in Europe* 2017).

Prva raziskava bralnih navad, ki jo je izvedel Gallupov inštitut v ZDA leta 1937, je pokazala, da tedaj med visoko izobraženimi ljudmi praktično ni bilo nebralcev, število nebralcev med tistimi z osnovno izobrazbo pa je bilo še razmeroma visoko (Phillips in Kovač 2022). V petdesetih letih minulega stoletja pa se je v najbolj razvitih državah zgodil pomemben obrat: televizija je prodrla v praktično vsako gospodinjstvo in s tem pomembno spremenila načine preživljanja prostega časa. To pripelje do kar nekaj napovedi o bistvenem upadu knjižne produkcije, a se to ne zgodi: televizija je sicer res skoraj v celoti zasedla prosti čas nižje izobraženih, a se je hkrati radikalno povečalo število vključenih v srednje in visoko izobraževanje, s tem pa tudi število potencialnih bralcev. Leta 1938 je bilo na primer v Franciji, Italiji, Veliki Britaniji, Združenih državah in na Japonskem le 2 % mladih vključenih v visokošolsko izobraževanje; leta 1950 se je število študentk in študentov povečalo na 3 %, med leti 1970 in 2000 pa se je njihovo število povečalo kar za 300 % (Wolf 2002). Večja vključenost v sekundarni in terciarni izobraževalni sistem je potegnila za sabo rast porabe izobraževalnih in drugih knjig, posledično pa so v izobraževalnem okolju naglo rasle tudi knjižnice.

Skratka, skozi 20. stoletje je na ohranjanje velikosti knjižnega trga rast izobraženosti v družbi vplivala bolj kot rast prebivalstva.

1.3 Vpliv razvoja tiskarske tehnologije na knjižne trge

Vzporedno s temi procesi se je razvijala tudi tiskarska tehnologija. Po letu 1902 se začne nagel razvoj tehnologije stavljenja in tiskanja, kar je pomembno spremenilo strukturo tiskarskih stroškov (več o tem: <https://printinghistory.org/timeline/>). Poenostavljeno rečeno, skozi vse 20. stoletje je bil največji problem knjigotiska razmerje med fiksnimi in variabilnimi tiskarskimi stroški: stavljenje in priprava tiskarskega stroja za tisk sta stala enako, ne glede na to, ali je tiskar nato natisnil 1000, 10.000 ali 100.000 izvodov določene knjige, cena papirja na izvod pa se je prav tako zniževala glede na kupljeno količino. Višja kot je bila naklada, nižja je bila torej produkcijska cena na izvod in večji je bil zaslužek založnika, zato so bili založniki na malih trgih *a priori* postavljeni v slabši položaj kot založniki na velikih trgih: ker so tiskali v bistveno manjših nakladah, so bila

tudi njihova finančna tveganja večja, skupaj s tem pa tudi pritisk na tržno premišljen izbor izdanih knjig. Tako stanje je na vseh trgih vzpostavilo svojevrstno tržno cenzuro: založniki so izdajali predvsem knjige, za katere so predvidevali, da bodo zaradi takih ali drugačnih razlogov z njihovo prodajo pokrili vse svoje stroške in kaj malega zaslužili. Zaradi tovrstne tržne cenzure so predvsem na malih trgih za ohranjanje kakovostne knjižne produkcije nujne subvencije.

Tiskarski razvoj je skozi vse 20. stoletje »mehčal« to pravilo: stroški stavljenja in priprave tiskarskega stroja za tisk so se ves čas manjšali, s pojavom digitalizacije pa so začeli postajati zanemarljivi. Če je na primer – po anekdotičnih podatkih, pravih študij o tem še ni – še sredi osemdesetih let izdaja knjige v 3000 izvodih stala toliko kot nakup avtomobila nižjega srednjega razreda, je bilo petdeset let pozneje mogoče knjigo v isti nakladi izdati po ceni boljšega električnega kolesa, v elektronski obliki pa po ceni malo boljšega kolesarskega sedeža ali zastonj. Z razvojem tiska po naročilu je postalo mogoče tiskati tudi izjemno majhne naklade: če bi nekdo v osemdesetih letih hotel natisniti knjigo v 100 izvodih, bi to slej kot prej stalo nekaj sto evrov na izvod, v drugem desetletju 21. stoletja pa to lahko naredimo po ceni, nižji od deset evrov na izvod.

1.4 Rast novo izdanih knjig, upadanje naklad in sprememba razmerij moči v založbah

Ta kombinacija vedno večje vključenosti prebivalstva v izobraževalne sisteme in razvoja tiskarske tehnologije je povzročila pravo eksplozijo novo izdanih knjižnih naslovov: med leti 1960 in 2010 se je v razvitih družbah število novo izdanih naslovov na letni ravni povečalo za nekaj tisoč odstotkov. Toda skupna naklada vseh izdanih knjig se je v tem času povečala le za 30 % (Kovač 2017; Krummel 2013), kar pomeni, da je v večini sodobnih družb prišlo do bistvenega povečanja števila avtorjev, ne pa tudi bralcev (več o tem Kovač 2008, 81–86). V skladu s temi trendi so se pomembno spremenile založniške kompetence: če je bilo na začetku 20. stoletja za založnika ključno, da je znal izbrati in urediti knjigo, ki bo na trgu živela dovolj dolgo, da mu bo povrnila stroške, hkrati pa je potreboval kar nekaj kapitala ter založniškega znanja, da je rokopis spremenil v knjigo in poskrbel, da se je pojavila v knjigarnah, je na začetku 21. stoletja ključno vprašanje, kako v medijski in knjižni eksploziji v čim večjem obsegu obvladovati knjižni trg in avtorju in njegovi knjigi zagotoviti vidnost. Analize trga uspešnic so pokazale, da je bilo teh vedno manj, a so bile hkrati vedno bolj uspešne: njihove povprečne naklade so se povečale za nekajkrat, medtem ko so se naklade vseh ostalih knjig krčile (Anderson 2006).

Tak razvoj je od založnikov zahteval spremembo kompetenc in načina programskega odločanja: težje kot knjigo izdati je postalo zagotoviti knjigi vidnost na trgu. Ta sprememba založniških prioritet in ključnih kompetenc je vidna tudi v spremenjeni poslovni kulturi založniške industrije. Če so še v prvi polovici 20. stoletja prevladovala

razmeroma majhne založbe, ki so bile pogosto v družinski lasti, založniki in uredniki pa so bili ljudje pretanjenega literarnega okusa, kot sta bila v Veliki Britaniji na primer T. S. Eliot in Virginia Wolf, ki so moč in ugled založb gradili v sodelovanju z avtorji, se v drugi polovici 20. stoletja založbe kapitalsko združujejo v korporacije, v katerih so bili kriteriji uspešnosti čim večje število izdanih naslovov, visoko število uspešnic in seveda dobiček na koncu leta (več o tej spremembi Thompson 2005, 2019; Greco 2019; Stevenson 2010). Take založbe so namreč s svojo kapitalsko močjo lažje zagotavljale vidnost knjigam v knjigarniški mreži in v medijih, hkrati pa so lažje obvladovale vedno večjo količino podatkov, potrebnih za delovanje knjigotrštva. Ob prelomu tisočletja je založniška panoga veljala za dejavnost z največjo raznolikostjo dobavljivih izdelkov (Clark in Phillips 2019).

Skratka, če je razmah televizije v drugi polovici 20. stoletja posegel v prosti čas vseh prebivalcev, daleč najbolj pa v prosti čas manj izobraženih (Kovač 2008), in s tem zaviral razvoj knjižnega trga, je vedno večji odstotek izobraženih deloval kot protiutež temu trendu. Ker je tiskarska tehnologija to omogočala, je izhajalo vedno več knjig, a te – z izjemo uspešnic – v vedno manjših nakladah. Logična posledica teh sprememb je bila sprememba razmerij moči tako na knjižnem trgu kot v založbah: vse velike zahodno-evropske knjižne trge je obvladovalo nekaj velikih založniških korporacij, v njih pa so odločilno besedo dobili marketinški oddelki, moč urednikov pa je slabela. Ta sprememba hierarhičnih razmerij je v britanskem založništvu denimo lepo vidna v tem, da so imeli prodajniki in tržniki na službenih poteh višji standard kot uredniki (Elliot 1992).

Povedano drugače, če so v prvi polovici 20. stoletja v založbah v zahodni Evropi in v ZDA o izvornih in prevodnih leposlovnih izdajah odločali ljudje pretanjenega literarnega okusa, postane to v drugi polovici 20. stoletja v velikih založniških korporacijah domena prodajnih, tržnih in uredniških korporacijskih uslužbencev, literarno založništvo pa ostane ujeto v malih založbah z omejeno finančno, marketinško in distribucijsko močjo. Tako stanje je bilo na prelomu stoletja značilno tako za mala kot za velika evropska založništva (več o tem Kovač in Squires 2013).

2 Razvoj založništva v Sloveniji

2.1 Prve slovenske založbe v Avstro-Ogrski

Če so laične knjižne založbe v mnogih evropskih državah začele delovati že v 18. stoletju (Kovač 1999), postavi v Sloveniji temelje založništvu kot tržni, podjetniški dejavnosti šele Lavoslav Schwentner na prelomu 19. in 20. stoletja, do pravega založniškega razcveta pa pride po prvi svetovni vojni z nastankom države SHS. Založbe, ki so nastajale tik pred ali po prvi svetovni vojni, so bile bodisi v zasebni lasti bodisi so delovale kot zadruge v lasti političnih ali verskih združenj. V letu 1929 je bilo na primer v Sloveniji izdanih 335

knjig, do leta 1939 pa je po statističnem pregledu Melite Pivec-Stele ta številka narasla na 759 (Matvos 2000). Med obema vojnama je v slovenščini izdajalo knjige 10 založb in 12 zadrug. V skladu s prej opisanimi tehničnimi, družbenimi in kulturnimi omejitvami so na leto izdale po nekaj knjig, a v večjih nakladah kot danes: tako je npr. Tiskovna zadruga v 30 letih svojega obstoja izdala 300 knjižnih naslovov v skupni nakladi 650.000 izvodov oziroma s povprečno naklado 2100 izvodov na naslov.

Med drugo svetovno vojno se je knjižna produkcija prepolovila, tako na primer leta 1943 izide 360 knjižnih naslovov, na njihov izbor pa je seveda še kako vplivala cenzura okupatorskih oblasti. V vojnem času prevodi predstavljajo okoli tretjino knjižne produkcije (več o tem Pečan 1998; Bandelj 1998).

2.2 Vpliv tržnih silnic na razvoj slovenskega založništva v socialistični dobi

Po drugi svetovni vojni so nove oblasti prepovedale oziroma nacionalizirale delovanje medvojnih založb in ustanovile štiri nove (Cankarjeva založba Slovenije, Mladinska knjiga, Državna založba Slovenije in Slovenski knjižni zavod, ki se je leta 1956 združil s Cankarjevo založbo), z jasno določenimi ideološkimi in političnimi usmeritvami. Do leta 1953 so delovale pod neposrednim nadzorom Oddelka za agitacijo in propagando komunistične partije (Agitprop), po letu 1953 pa začne centralni nadzor plahneti, oblasti pa si nadzor nad delovanjem založb zagotavljajo z imenovanjem direktorjev in glavnih urednikov ter prek svetov založb (več o tem gl. v poglavju *Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost*). Za razliko od drugih socialističnih držav v Jugoslaviji po sprejemu ustavnega zakona letu 1953 namreč ni bilo več centralno-planskega gospodarstva, podjetja pa so imela relativno visoko stopnjo poslovne avtonomije in to je veljalo tudi za založništvo. Založbe so zato dobršen del prihodka morale ustvariti na trgu in so del svoje energije tako namenile ne samo urejanju in izboru knjig, ampak tudi njihovemu trženju in promociji. Ta obrat k trgu je vplival tudi na programsko politiko, saj so založbe pri uvrščanju knjig v program morale razmišljati tudi – ali pa celo predvsem – o njihovi prodajljivosti. Kot kaže spodnji kratki pregled razvoja založništva po letu 1953, so se založbe posledično začele odpirati v svet in razvijati tržne kompetence, hkrati pa se je povečevala tudi konkurenca na trgu.

V poglavju *O vplivu komunizma* opisana odločitev oblasti, da Mohorjeve družbe ne prepove, ampak kot njeno laično protiutež ustanovi Prešernovo družbo, je tako od petdesetih let naprej vodila v postopen razvoj zastopniške prodaje, ki se v sedemdesetih in osemdesetih letih razraste v nekaj velikih zastopniških mrež. Te so sistematično prodajale knjige od vrat do vrat. Nekaj časa je bila to kapitalsko najmočnejša oblika prodaje knjig v Sloveniji (več o tem Klopčič 2004 in Berginc 2001). V šestdesetih letih so po vzoru zahodnoevropskih založb v Mladinski knjigi uspešno začeli uvajati tudi prodajo po pošti, na začetku sedemdesetih pa so od nemške korporacije Bertelsmann

kupili licenco za uvedbo knjižnega kluba v Jugoslaviji, ki je polno zaživel ob koncu sedemdesetih let. Na vrhuncu je imel več kot 170.000 članov v Sloveniji in podružnice na Hrvaškem in v Srbiji. Ogromno zaslug za tak razvoj ima tedanja direktorica založbe Zorka Peršič. V osemdesetih letih je Cankarjeva založba sklenila dogovor o sodelovanju z založbo Oxford University Press in po vsej Jugoslaviji začela odpirati centre Oxford, ki so bili namenjeni prodaji in promociji učbenikov in drugih pripomočkov za učenje angleščine in podporo učiteljem. V sedemdesetih in osemdesetih letih so se slovenske založbe resno ukvarjale tudi s prodajo avtorskih pravic v tujino (Hoffman 2004).

V tem času sta izšli tudi dve pomembni študiji Martina Žnideršiča (1977 in 1982), v katerih ni postavil le temeljev za raziskovanje knjižnega trga, ampak je tudi analiziral naj sodobnejše tržne pristope v zahodni Evropi in v ZDA in jih uvajal v slovenski prostor ne samo kot teoretik, ampak tudi kot praktik, saj je bil eden od začetnikov slovenskega knjižnega kluba, soustanovitelj slovenskega knjižnega sejma in med letoma 1982 in 1991 direktor Cankarjeve založbe ter predsednik slovenskega in jugoslovanskega združenja založnikov. Podobno inovativno vlogo je imel v Mladinski knjigi Milan Matos, ki je skupaj z Martinom Žnideršičem v sedemdesetih postavil na noge knjižni klub, v osemdesetih pa je kot vodja prodaje v tej založbi uvajal analize nakupnih navad in postavljaj temelje rabe baz podatkov pri trženju. Mesto vodje prodaje je bilo tedaj slej kot prej najvišji položaj v založništvu, ki ga je Matos lahko dosegel brez partijske izkaznice. Po osamosvojitvi je prevzel vodenje Mladinske knjige in jo spremenil v še danes (= poletu 2022) najuspešnejšo slovensko založbo.

Vzporedno s tem, ko so slovenske založbe razvijale svoje tržne kompetence in se je rahljaj politični nadzor nad njimi, so se spreminjali tudi programi založb. Če je bil v prvih letih po vojni nadzor nad tiskom skorajda popoln, dopuščeno pa je bilo delovanje le štirih založb, je v osemdesetih letih dvajsetega že delovalo približno 20 založb, a so tri od njih, ki so bile ustanovljene leta 1945 (Cankarjeva založba, Državna založba Slovenije in Mladinska knjiga), še vedno obvladovale večino tržišča. Te založbe so sčasoma razširile svojo izvorno programsko usmeritev in postale splošne založbe, nekatere tudi s podružnicami v drugih jugoslovanskih republikah.

Primarni razlogi za tak razvoj so bili seveda politični: ker so imela ta tri podjetja v lasti tudi knjigarne, papirnice in tiskarne, so s tem imele nadzor nad celotno knjižno verigo, saj je bilo z enega mesta mogoče nadzorovati, kaj se bo izdajalo v založbah, tiskalo v tiskarnah in prodajalo v knjigarnah. Toda ne glede na politične razloge je imela tovrstna vertikalna organiziranost (= založba je lastnica knjigarn in tiskarn) tudi svojo ekonomsko logiko. Neknjižne dejavnosti so namreč tem trem podjetjem prinesle ogromno večino prihodka; posledično sta npr. Mladinska knjiga in Cankarjeva založba lahko za notranje subvencije namenili dvakrat toliko denarja, kot sta ga v obliki subvencij dobili od države (Žnideršič idr. 1999, 126).

Založbe so se, v skladu z naravo jugoslovanskega samoupravnega socializma, s tem ujele v svojevrsten paradoks: po eni strani naj bi – tudi s svojimi nezaložniškimi dejavnostmi – delovale kot gospodarske družbe, ki so, kot smo videli, že od začetka sedemdesetih let naprej tudi v založniško dejavnost vnašale sodobne tržne prijeme. Po drugi strani naj bi – z delno pomočjo subvencij in po usmeritvah založniških svetov – skrbele za izvrševanje kulturno-političnega poslanstva in s tem za utrjevanje nacionalne identitete in samoupravne družbene ureditve. Toda že konec sedemdesetih let je delež celotnega dohodka, ki so ga založbe ustvarile na trgu, znašal od 95 % do 98 %, zato založniški sveti niso mogli odločilno vplivati na založniške programe, saj niso imeli »nikakršnih možnosti za kompenzacijo morebitne izgube, ki bi nastala na podlagi njihovih odločitev« (Žnideršič 1999, 135). Tako visoka stopnja odvisnosti od trga je na dolgi rok utrjevala položaj tržnikov v založbah. Zametki tega, mimogrede, so se začeli kazati že v petdesetih letih, saj so se že leta 1953 v tedanji Socialistični zvezi delovnega ljudstva pridušali, da gre delavskim svetom pri upravljanju založb »samo za zaslužek«, zato je nujna uvedba založniških svetov, ki naj bi poskrbela, da bodo založniški programi bolj v splošnem javnem interesu, tj. bolj zavezani kulturnemu poslanstvu založb (Žnideršič 1999, 123).

Po letu 1991 se je izkazalo, da tovrstna vertikalna organiziranost založništva ni le posledica želje po nadzoru, ampak tudi logike trga: potem ko je denimo razpad Sovjetske zveze izbrisal z obličja vso sovjetsko založniško dejavnost, je v Litvi iz garažnega založniškega podjetja v dvajsetih letih zrastle Alma Litera, na začetku novega tisočletja približno enako veliko in enako vertikalno organizirano založniško-knjigotrško podjetje kot Mladinska knjiga, ki je svojo velikost in vertikalno organiziranost prinesla iz socializma in jo – tako kot založba DZS – ohranila do danes. Podobna vertikalna organiziranost je sicer značilna tudi za nekatera založniška podjetja na Danskem, Norveškem in Finskem (več o tem Kovač in Gudinavičius 2020).

2.3 Nekaj številok o slovenski knjižni produkciji

Slovenska knjižna produkcija se je po letu 1945 gibala na podoben način kot v Evropi in ZDA: število izdanih naslovov se je povečevalo hitreje kot skupne naklade. Tako je na primer leta 1954 v Sloveniji izšlo 659 knjižnih naslovov v skupni nakladi 2.542.000 izvodov, leta 1964 pa 1058 v skupni nakladi 5.799.000 izvodov; tu je bil torej porast naklade in naslovov še sorazmeren, če je bila povprečna naklada izdanega dela leta 1954 3800 izvodov, je bila leta 1964 5400 izvodov. Toda po letu 1975 se ti trendi obrnejo, izhajajo vedno več naslovov v manjši povprečni nakladi. Tako je leta 1975 izšlo 1974 knjig v skupni nakladi 9.083.000 izvodov (povprečna naklada 4.578 izvodov), v letu 1980 je izšlo 2075 naslovov v skupni nakladi 9.277.000 naslovov (povprečna naklada 4.470 izvodov), 1985 pa je izšlo 2328 izvodov v skupni nakladi 8.973.000 izvodov (povprečna naklada 3.854 naslovov). Povprečna naklada se je torej znižala s 5400 naslovov v letu

1964 na 3854 izvodov leta 1985 oziroma za tretjino. To je bilo mogoče tudi zato, ker je bila tiskarska industrija v Sloveniji izvozno usmerjena in je zato sledila sodobnim razvojnim trendom, ki so omogočali tisk manjših naklad (Enciklopedija Slovenije 13, geslo tiskarstvo, ES; Štraus 2005).

V tem času se je tako kot na Zahodu tudi v Sloveniji pomembno povečalo število ljudi, vključenih v terciarno izobraževanje: če je v bilo v Sloveniji v letu 1954 le 6290 študentov, je leta 1964 njihovo število zraslo na 8941, leta 1974 pa eksplodiralo na 20.751 in se leta 1984 začasno umirilo pri 22.466 (Statistični letopis 1985). Podobno se je v tem času povečalo tudi število televizijskih naročnikov. Leta 1954 jih Statistični letopis še ni zaznal, saj se prvi pojavijo šele leta 1960, ko jih je bilo 3444, že leta 1965 se njihovo število poveča na 98 177, leta 1970 na 228.719, leta 1975 se skoraj podvoji na 444.823. Leta 1986 se ta rast umiri pri številki 463.503 (Statistična letopisa 1987 in 1976).

Skratka, tako kot v zahodni Evropi in v ZDA je tudi v Sloveniji naglo naraslo število študentov in televizijski naročnikov, vzporedno s tem je naraščalo število izdanih knjig, povprečne naklade pa so se nižale. Ta trend se je nadaljeval v sodobni čas: v desetletju med 2011 in 2020 je v Sloveniji po uradnih statistikah (zbranih s podobno metodologijo kot v času socializma) na leto v povprečju izšlo okoli 5000 knjižnih naslovov v povprečni nakladi okoli 800 izvodov, v terciarno izobraževanje pa je vključenih več kot 50.000 mladih. Ta mešanica pozitivnih in negativnih pritiskov na bralne navade je slej kot prej pripeljala do tega, da se je med letoma 1978 in 1984 število nebralcev povečalo le s 44 % na 48 %, nato pa v zadnjem desetletju pred eksplozijo digitalne zaslonke tehnologije padlo na 39 %.

Značilno je tudi gibanje števila prevodov. Tako je bilo na primer leta 1964 1058 izdanih knjig, od tega 201 prevod (19 %), leta 1974 je bil med 2568 izdanimi knjigami 301 prevod (11 %), leta 1985 pa je bilo med 2328 izdanimi deli 209 prevodov (9 %). Eden od glavnih razlogov za tako nizko število prevodov v sedemdesetih in osemdesetih letih je pomanjkanje deviz za plačilo avtorskih pravic (več o tem Žnidaršič 1999). Čas ob osamosvojitvi s to stagnacijo preseka: politične in zakonske omejitve pri ustanavljanju založb padejo, pomanjkanja deviz ni več, slovensko založništvo pa začne privzemati najsodobnejše tehnološke in organizacijske rešitve za tiskanje in oblikovanje knjig – in produkcija knjig in delež prevodov v njej eksplodirata (več o tem Kovač 1999). Od takrat naprej prevodi predstavljajo približno tretjino knjižne produkcije: tako je bilo leta 1990 med 1853 izdanimi deli 581 prevodov (31 %), leta 1998 je bilo med 3722 izdanimi deli 1069 prevodov (29 %), leta 2019 pa med 5504 deli 1635 prevodov (29 %).

2.4 Uredniki in programsko odločanje v založniških hišah

Na podlagi vsega povedanega v tem in v obeh poglavjih, posvečenih prevajanju v času socializma, lahko torej ugotovimo, da so slovenske založbe v socialističnem obdobju

obvladovale tri interesne skupine: formalno je nadzor nad njimi pripadal Zvezi komunistov, vendar so poleg partijsko nastavljenih vodstvenih delavcev v njih obstajali še uredniki in tržniki, ki so si počasi, a vztrajno povečevali avtonomijo delovanja, pri čemer je vsaka skupina imela svoje interese pri oblikovanju založniških programov. Povedano drugače, med temi tremi skupinami je potekal neformalen boj za programski vpliv, ki se je spreminjal glede na razvoj založništva in glede na širše družbene okoliščine, kot so te pogojevale načine financiranja založniške dejavnosti. Vzporedno z razmerji moči med temi tremi skupinami so se spreminjali tudi načini odločanja v založniških hišah.

V tem neformalnem boju so še posebej pomembno mesto imeli uredniki, ki so sovplivali na kreiranje programske politike založb. Njihov profil, status in vpliv se je skozi 20. stoletje spreminjal podobno kot v bolj razvitih državah, le da je bil zaradi socialistične družbene ureditve prehod od urednika-umetnika ali vrhunskega literarnega strokovnjaka do korporacijskega uslužbenca počasnejši. Tako so bile v obdobju med obema vojnama tudi slovenske založbe tesno povezane z avtorji, prevajalci in prvimi profesorji slavistike in književnosti na ljubljanski univerzi: znameniti slovenski literarni zgodovinar in prevajalec Ivan Prijatelj je bil tesno povezan z Tiskovno zadrugo, pisatelj Vladimir Bartol z založbo Modra ptica, prevajalec Silvester Škerl je bil ustanovitelj Akademске založbe, založnik Lavoslav Schwentner pa je bil tesno povezan z avtorji slovenske moderne, saj ni le objavljajal njihovih knjig, ampak so ti sovplivali na njegove programske odločitve.

Kar zadeva prevajanje, je bila vsaj na prvi pogled ena od osrednjih ambicij medvojnih založb prevesti ključna dela sodobne in starejše klasike: tako so med obema vojnama izšli prevodi avtorjev, kot so Dostojevski, Tolstoj, Dickens, Čapek, Gide, Lagerlof, Mann, Mauriac in drugi. Pomembno vlogo pri plasmaju prevodov je imela založba Modra ptica, še pred prvo svetovno vojno pa je v Gorici Andrej Gabršček izdal kar 191 prevodov iz slovanskih književnosti (več o tem Moravec 1994).

Po drugi svetovni vojni se med slovenski in zahodnoevropski razvoj postavi zarez: če je, kot smo pokazali uvodoma, razvoj založništva na evropskem zahodu po letu 1945 prežemal liberalen, tržni pristop, je bilo slovensko založništvo po letu 1945 prežeto s socialistično ideologijo in zanjo značilnimi nadzornimi mehanizmi, ki so v sedemdesetih in osemdesetih letih začeli slabeti. Ob tem velja spomniti še na to, da je slovenska socialistična ideologija dobršen del svoje legitimnosti gradila na nacionalni identiteti, katere eden od najbolj konstitutivnih mitov je bilo prepričanje, da je v pomanjkanju državnosti slovensko identiteto pomagala ohranjati kultura oziroma da je bila – poleg puške in vere v socializem – tudi knjiga ključna za ohranitev slovenske identitete skozi viharje druge vojne (več o tem Repe 2015).

Tovrstna povezanost socialistične in nacionalne ideološke paradigme je v kombinaciji z ekonomskim položajem založb v samoupravnem sistemu vplivala na status urednikov in avtorjev v založbah. Ker je bil socializem družbena ureditev z omejeno

svobodo govora, ki pa je hkrati gradila svojo legitimnost na spoštovanju nacionalne knjižne kulture, so uredniki s svojimi knjižnimi odločitvami med vrsticami lahko preizpraševali in širili meje svobode in družbene kritike, hkrati pa so s svojim avtorskim ugledom in uredniškim delom posredno dajali legitimnost družbeni ureditvi, saj so v njej veljali za branike nacionalne identitete (več o tem Kovač 1999). Tako so bili uredniki v založbah na eni strani »nujno potrebni, po drugi pa so bili za tedanje oblast vir neprestanih frustracij, saj bi z nepredvidljivimi programskimi ekskurzi lahko ogrozili delovanje sistema« (prav tam). Še več, ker je Partija skušala svojo legitimnost graditi na poudarjanju svojih zaslug za ohranjanje na kulturi utemeljene nacionalne identitete, se je t. i. kulturniške inteligence po eni strani bala, hkrati pa je – zaradi specifičnosti slovenskega socializma – z njo ravnala v rokavicah: pretirano oster konflikt s kulturniki bi bil zanjo prenevaren, »saj bi bilo lahko videti, da se skozi obračun s kulturniki ne odpuveduje samo njim, ampak kar slovenstvu – če pa bi jim pustila popolno svobodo, bi ti slej ko prej lahko proizvedli kaj, kar bi ogrozilo njeno 'idejno hegemonijo'« (prav tam). Njen odnos do urednikov v založbah je bil torej »ambivalenten, po eni strani jih je potrebovala tako na neposredno-operativni ravni, kot za legitimiranje lastnega oblastnega položaja, na drugi pa se jih je hkrati bala, saj bi lahko ogrozili njen monopolni oblastniški položaj« (prav tam).

Eden od paradoksov takega razvoja je tudi ta, da so si leposlovnji avtorji v založbah izbrili pomembna vodilna mesta: v sedemdesetih in osemdesetih letih je v slovenski socialistični nomenklaturi očitno vladalo prepričanje, da lahko založbe izpolnjujejo svoje kulturno in nacionalno poslanstvo le, če imajo kulturni delavci in avtorji pri tem določeno stopnjo avtonomije. Tako sta bila Tone Pavček in Kajetan Kovič denimo v osemdesetih letih glavna urednika Cankarjeve in Državne založbe, Miloš Mikeln je bil v sedemdesetih letih direktor Cankarjeve založbe, Jože Snoj je bil urednik v Državni založbi, Niko Grafenauer urednik v Mladinski knjigi, Ciril Zlobec je urejal *Sodobnost* ... in še bi se našel kdo (Ivanič 2011).

Skratka, slovensko založništvo se je med letoma 1945 in 1991 razvilo v unikatno mešanico političnega nadzora, sodobnih tržnih pristopov, vere v nacionalno poslanstvo in blagega disidentstva. Ta preplet se je v devetdesetih razpletel v knjižni trg, podoben tistim v zahodni Evropi. Odločanja političnega vrha denimo o tem, ali lahko založba izda posamezno pesniško zbirko, kot se je to dogajalo z zbirko *Muževna steblika* Franceta Balantiča leta 1966 in 1984, je bilo s tem konec (Ivanič 2011, Slovenika, geslo France Balantič) – s tem pa je bilo konec tudi moči založb, da s svojo programsko odločitvijo dregne v samo srce oblasti. Tak razvoj je nekaterim avtorjem in zaposlenim v založništvu povzročil svojevrstno odtegnitveno krizo: zmagoslavje tržnih načel v založništvu so razumeli kot vulgarno zamenjavo politične s tržno cenzuro (Kovač 1999), ki jih je spravila ob moč in vpliv. Podobno so konec socializma z dolgim nosom doživeli tudi nekateri pisci na Madžarskem (Konrad 1995).

3 Nove diskusije in področja raziskovanja

Podrobnejši vpliv različnih akterjev, ki delujejo na založbah in bistveno vplivajo na sodoben razvoj literarnega prevajanja, je na Slovenskem še dokaj neraziskan. Zelo malo vemo tudi o tem, kako so se prevodne politike v socialistični Jugoslaviji razlikovale od prevodnih politik v drugih socialističnih državah. In ne nazadnje bi bilo dobro pregle dati in ovrednotiti prevodno dejavnost sodobnih manjših založb in prevodov, ki nastanejo v samozaložbah, ter premisliti, kako dejstvo, da več kot 30 % bralcev knjig bere v angleščini (Rupar idr. 2019), vpliva na prevodne politike založb.

4 Zaključek

Na podlagi vsega zapisanega lahko torej tvegamo tezo, da so v slovenskem založništvu že v času socializma obstajali nastavki za prenos moči z urednikov na tržnike, a se ta prenos *de facto* nikoli ni zgodil zaradi socialistične družbene ureditve: če so v zahodni Evropi in v ZDA po drugi svetovni vojni avtorji-uredniki začeli izumirati, nadomeščali pa so jih uredniški korporacijski uslužbenci brez lastnih literarnih ambicij, so vse do osamosvojitve uredniška dela v največjih slovenskih založbah opravljali pomembni literarni ustvarjalci, ki so se zapletali v občasne boje za prevlado v založbah tako s partijskim kot trženjskim segmentom zaposlenih v založbah. V skladu s priliko med pol polnim in pol praznim kozarcem bi tako stanje na poenostavljen način lahko komentirali bodisi tako, da so kulturniki v času socializma kolaborirali s partijsko oblastjo, bodisi tako, da je specifična družbena paradigma v času socializma v Sloveniji leposlovnim avtorjem priznavala poseben družbeni status, ki jim je omogočal delno avtonomijo pri odločanju o knjižnozaložniških politikah. To avtonomijo so počasi, a vztrajno širili in s tem pomembo prispevali k razgradnji socialističnega idejnega monolita.

Paradokсно so s tem prispevali tudi h koncu svojega delno privilegiranega statusa in – vsaj v velikih založbah – k prevladi tržnega odločanja v založbah. Konflikt med uredniškim in prodajno/tržnimi oddelki v založbah se je po odmrtnju socialistične družbene ureditve razrešil tako, kot se taki konflikti razrešujejo v korporacijah – skozi rutinizirana usklajevanja med uredniki in tržniki, praviloma na podlagi prodajnih podatkov in seveda subvencij, ki ostajajo pomemben mehanizem za izdajanje knjig, ki jih ni mogoče izdati na tržnih osnovah, izdajanje bolj zahtevnega leposlovja pa je vse bolj začelo postajati domena malih založb.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji / Vpliv komunizma na prevodno in založniško dejavnost

6 Priporočeno branje

Žnideršič, Martin. 1995. »Pregled razvoja založništva in knjigotrštva v Sloveniji od začetkov do danes.« V *Informativni kulturološki zbornik*, uredila Martina Orožen, 119–136. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Članek oriše razvoj založništva do srede devetdesetih let. Vsebuje pomembne statistične podatke o slovenski knjižni produkciji in o oblikah državne pomoči knjigi.

Kovač, Miha. 1999. *Skryvno življenje knjig: protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Knjiga primerjalno analizira razvoj založništva v Sloveniji in Veliki Britaniji v 20. stoletju in oriše spremembe, ki so jih nove informacijske tehnologije povzročile v uredniškem in založniškem delu. Besedilo tudi podrobno analizira tranzicijske procese v slovenskem založništvu v devetdesetih letih 20. stoletja.

Rugelj, Samo. 2019. *Krčenje: diktatura trga, erozija duha in slovensko knjižno založništvo 2008–2020*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Knjiga *Krčenje* analizira, kako je prišlo do upadanja zanimanja za slovensko knjigo in razmišlja o tem, kako vplivati na to, da bodo slovenske knjige dolgoročno uporabljane za vse nivoje leposlovne in znanstvene komunikacije. Knjiga je napisana na podlagi osebne založniške izkušnje izdajanja, promoviranja in prodajanja slovenskih knjig ter raziskovanja in preučevanja slovenskega knjižnega založništva.

Blatnik, Andrej. 2018. *Izdati in obstati*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Besedilo preišlja spremenjene odnose v povečani proizvodnji in zmanjšani uporabi (zlasti leposlovnih) besedil. Ugotavlja, kako novi načini uporabe knjižne vsebine vsakemu novemu delu zastavljajo tudi nova vprašanja, od katerih so odvisna prihodnja branja.

Kovač, Miha. 2001. »Publishing in post-communist Central and Eastern Europe: three models of transition.« *Publishing history*, 50, 77–88.

Kovač, Miha. 2002. »The state of affairs in post-communist Central and Eastern European book industries.« *Publishing research quarterly* 18, št. 3: 43–53.

Članka primerjalno analizirata delovanje založništev v socialističnih državah in načrtata tri različne modele, ki so se pri tem oblikovali. Besedili posebno pozornost posvečata primerjavi med založništvom v Sloveniji in Jugoslaviji ter v socialističnih državah z najbolj razvitim samizdat založništvom.

Bibliografija

- Anderson, Chris. 2006. *Dolgi rep.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bandelj, Silva. 1998. »Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1943.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Blatnik, Andrej. 2018. *Izdati in obstati.* Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- The Book Sector in Europe. 2017. *Facts and Figures.* Bruselj: Federation of European Publishers.
- Berginc, Igor. 2001. »Slovensko založništvo ob prelomu tisočletja.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Clark, Gilles in Angus Phillips. 2019. *Inside Book Publishing.* London: Taylor & Francis.
- Diversity Reports: Literarische Übersetzungen in Europa. b. d. Dostop 29. 7. 2022. <https://www.wisichenbart.com/maerkte-reports/diversity-reports-uebersetzungen-in-europa/>.
- Elliot, David. 1992. *A Trade of Charms.* London: Bellew Publishing.
- Enciklopedija Slovenije 13. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Greco, Albert N. 2019. »The Economy of Publishing.« V *The Oxford Handbook of Publishing*, uredila Angus Phillips in Michael Bhaskar. New York: Oxford University Press.
- Hoffmann, Kristina. 2004. »Slikanice v osemdesetih : izvozni poskus slovenskih založnikov.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Ivanič, Martin, ur. 2011. *Slovenika: slovenska nacionalna enciklopedija.* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Konrad, Georgy. 1995. *The Melancholy of Rebirth*, prevedel Michael Henry Heim. San Diego, New York, London: Harcourt Brace & Company.
- Kovač, Miha. 1999. *Skrivno življenje knjig: protislovja knjižnega založništva v Sloveniji v 20. stoletju.* Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kovač, Miha. 2001. »Publishing in post-communist Central and Eastern Europe: three models of transition.« *Publishing history* 50, 77–88.
- Kovač, Miha. 2002. »The state of affairs in post-communist Central and Eastern European book industries.« *Publishing research quarterly*, 18, št. 3: 43–53.
- Kovač, Miha. 2008. »Never mind the Web. Here comes the book: continuity and discontinuity in the fate of reading.« *Logos*, 19, št. 3: 151–157.
- Kovač, Miha, Angus Phillips, Adriaan Van Der Weel in Rüdiger Wischenbart. 2017. »Book statistics: what are they good for?« *Logos*, 28, št. 4: 7–17.
- Kovač, Miha in Claire Squires. 2013. »Scotland and Slovenia: making books in wee lands.« *Logos*, 25, št. 4: 7–19.
- Kovač, Miha in Arunas Gudinaičius. 2020. »Publishing under COVID-19 in small book markets.« *Knygotyra*. Vol. 75, 17–37. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.74.58>.
- Klopčič, Klemen. 2004. »Zastopniška prodaja knjig v Sloveniji.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Krummel, Donald William. 2013. »The Heritage of Boleslas Iwinski.« *Library Trends*, 62m št. 2: 456–64.

- Matvos, Tanja. 2000. »Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1941.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Moravec, Dušan. 1994. *Sodobni tokovi v slovenskem založništvu*. Ljubljana: Državna založba
- Pogačnik, Jožef. 1936. *Iz zgodovine Mohorjeve družbe*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Pečan, Tjaša. 1998. »Pregled založniške dejavnosti v Ljubljanski pokrajini leta 1944 in 1945.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Phillips, Angus in Miha Kovač. 2022. *Is this a Book?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Printing history, a resource on history of printing. b. d. Dostop 28. 7. 2022. <https://printinghistory.org/timeline/>.
- Repe, Božo. 2015. *S puško in knjigo: narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945*, 1. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba
- Rugelj, Samo. 2019. *Krčenje: diktatura trga, erozija duha in slovensko knjižno založništvo 2008–2020*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rupar, Patricia, Andrej Blatnik, Miha Kovač in Samo Rugelj. 2019. *Knjiga in bralci VI: bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2019*. Ljubljana: UMco.
- Statistični letopis. 1976. »Statistični letopis SR Slovenije, letnik 15.« Datum dostopa 29. 7. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HZBDCT0C>.
- Statistični letopis. 1985. »Statistični letopis SR Slovenije, letnik 24.« Datum dostopa 29. 7. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-F68VBJIV>.
- Statistični letopis. 1987. »Statistični letopis SR Slovenije, letnik 26.« Datum dostopa 29. 7. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NZDIKMFS>.
- Štraus, Laura. 2005. *Mladinska knjiga 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stevenson, Iain. 2010. *The Book makers: British Publishing in the Twentieth Century*. London: British Library.
- Three Percent. A Resource for International Literature at Rochester University. b. d. Dostop 29. 7. 2022. <http://www.rochester.edu/College/translation/threepersent/about/>.
- Weel, Adriaan H. van der. 2015. »Reading the scholarly monograph.« *TXT*, 75–81.
- Wolf, Alison. 2002. *Does Education Matter? Myths about Education and Economic Growth*. London: Penguin books.
- Thompson, John. 2005. *Books in Digital Age*. Oxford: Blackwell
- Thompson, John. 2019. »Trade Publishing.« V *The Oxford Handbook of Publishing*, uredila Angus Phillips in Michael Bhaskar. New York: Oxford University Press.
- Vimr, Ondrej. 2020. »Supply-driven Translation: Compensating for Lack of Demand.« V *Translating the Literatures of Small European Nations*, uredili Rajendra Chitnis, Jakob Stougaard-Nielsen, Rhian Atkin in Zoran Milutionović. Liverpool: Liverpool University Press.
- Žnideršič, Martin. 1977. *Knjiga in založništvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Žnideršič, Martin. 1982. *Knjiga in trg*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Žnideršič, Martin, Gregor Kocijan in Darka Podmenik. 1999. *Knjiga In Bralci IV*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

TRŽENJSKI IN ORGANIZACIJSKI VPLIVI NA RAZVOJ KNJIŽNEGA ZALOŽNIŠTVA IN NA KNJIŽNO PREVAJANJE

Besedilo oriše razvoj knjižnega založništva v Sloveniji med leti 1945 in 1989 in ga primerja z razvojem knjižnega založništva v zahodni Evropi. V uvodnem delu so razloženi kazalniki, s katerimi merimo velikost knjižnih trgov, opisan je vpliv razvoja tiskarske tehnologije na založniške procese na razvitih knjižnih trgih in na rast števila izdanih naslovov v tem obdobju. Besedilo posebno pozornost nameni tudi spreminjanju založniških kompetenc ob prelomu 20. in 21. stoletja. V nadaljevanju besedilo oriše razvoj knjižnega založništva v Sloveniji in ta razvoj primerja z razvojem na razvitejših knjižnih trgih. Besedilo analizira politične in ekonomske dejavnike, ki so v socialistični dobi v Sloveniji vplivali na odločanje o knjižnih programih, ter oriše vplive na odločanje o uvrščanju prevodnih del v založniške programe.

THE IMPACT OF MARKETING AND ORGANISATIONAL PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF BOOK PUBLISHING AND LITERARY TRANSLATION

The text outlines the development of book publishing in Slovenia between 1945 and 1989, comparing it with the development of book publishing in Western Europe. The introductory part explains the indicators used to measure the size of book markets, describes the impact of the development of printing technology on the publishing processes in developed book markets, and the increase in the number of works published in this period. Specific attention is given to the changes in publishing competences at the turn of the 20th and 21st centuries. The development of book publishing in Slovenia is outlined and compared to that of more developed book markets. The political and economic factors that influenced decisions on publishing lists in Slovenia during the socialist era are analysed, and the influences on decision-making with regard to the inclusion of translated works in publishing programmes are outlined.